

TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI & NHÂN VĂN - ĐHQGHN

KHOA TÂM LÝ HỌC

NGUYỄN VĂN SIÊM

TÂM BỆNH HỌC

TRẺ EM VÀ THANH THIẾU NIÊN

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI

TÂM BỆNH HỌC TRẺ EM VÀ THANH THIẾU NIÊN

ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI & NHÂN VĂN

TS. BS. NGUYỄN VĂN SIÊM

**TÂM BỆNH HỌC
TRẺ EM VÀ THANH THIẾU NIÊN**

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
Lời nói đầu	11

PHẦN 1.

CƠ SỞ KHOA HỌC CỦA TÂM BỆNH HỌC TRẺ EM VÀ THANH THIẾU NIÊN

1.1. Vài nét về lịch sử phát triển tâm bệnh học trẻ em và thanh thiếu niên	15
1.2. Tâm bệnh học trẻ em và thanh thiếu niên: định nghĩa, nhiệm vụ, phương pháp	19
1.3. Một số đặc điểm phát triển trưởng thành về giải phẫu, sinh lý và toàn thân của trẻ em và thanh thiếu niên: phát triển hệ thần kinh; phát triển các cơ quan; các giai đoạn phát triển ở tuổi trẻ em và thanh thiếu niên	25
1.4. Các đặc điểm phát triển tâm lý nhận thức ở thanh thiếu niên: phát triển tâm lý- tình dục; phát triển quan hệ xã hội; từ phụ thuộc đến độc lập; phát triển nhận thức; phát triển bản sắc; khủng hoảng bản sắc của tuổi thanh thiếu niên; phát triển đạo đức; chọn nghề; hành vi nguy cơ	28
1.5. Một số lý thuyết chính về tâm bệnh học phát triển	33
1.5.1. <i>Thuyết phát triển nhận thức hay trí tuệ của Piaget.</i>	33
<i>Các giai đoạn phát triển trí tuệ: giai đoạn giác-động; giai đoạn tư duy tiền thao tác; giai đoạn thao tác cụ thể, giai đoạn thao tác hình thức. Vài ứng dụng của thuyết Piaget trong tâm bệnh học</i>	
1.5.2. <i>Thuyết phân tâm của Freud về các giai đoạn phát triển ở trẻ em:</i>	41
<i>các khái niệm phân tâm cơ bản; các giai đoạn dục năng (hay các giai đoạn libido, giai đoạn tiền sinh dục) (giai đoạn miệng, giai đoạn hậu môn, giai đoạn dương vật, mặc cảm Oedipe, giai đoạn ẩn tàng); quan điểm động học; quan điểm kinh tế; quan điểm định khu (nguyên tắc thích thú, nguyên tắc thực tế); bộ máy tâm thần ba cấp</i>	

(cái ấy, cái Tôi, cái Siêu Tôi); khái niệm cầm chốt và thoái lui; một số ca lâm sàng

PHẦN 2.

TÂM BỆNH HỌC ĐẠI CƯƠNG

- 2.1. Triệu chứng học: định nghĩa; ý nghĩa của các dấu hiệu lâm sàng, các triệu chứng và hội chứng; bình thường và bệnh lý ở trẻ em 48
- 2.2. Phương pháp tiếp cận tâm lý lâm sàng trẻ em và thanh thiếu niên: vai đặc điểm ở trẻ em; tiếp cận tâm lý xã hội; phỏng vấn cha mẹ và những người chăm sóc trẻ em; tiếp cận trẻ 11- 12 tuổi; tiếp cận trẻ em bé; tiếp cận sinh học; thăm dò bổ sung 54
- 2.3. Các thăm dò tâm lý bổ sung: trắc nghiệm tâm lý (các trắc nghiệm cho sơ sinh và trẻ em trước tuổi đi học; các trắc nghiệm cho trẻ em tuổi học cấp 1; các test năng khiếu; các test về giáo dục; các test nhân cách). Các bảng phỏng vấn chuẩn hoá và các thang đánh giá 60
- 2.4. Bảng phân loại các rối loạn tâm thần của trẻ em và thanh thiếu niên. Bảng phân loại của Pháp về các rối loạn tâm thần của trẻ em và thanh thiếu niên (R. Misès và cs, 1988): cấu trúc của trục I, cấu trúc của trục II, phần chú giải) 71

PHẦN 3.

TÂM BỆNH HỌC LÂM SÀNG

- 3.1. Các rối loạn tâm thần thực tổn: định nghĩa và phân loại; biểu hiện lâm sàng (hội chứng mất trí, hội chứng quên thực tổn, hội chứng mê sảng các rối loạn tâm thần thực tổn khác, trạng thái ảo giác thực tổn, rối loạn căng trương lực thực tổn, rối loạn hoang tưởng thực tổn, rối loạn khí sắc thực tổn, rối loạn lo âu thực tổn, rối loạn nhận thức nhẹ, hội chứng sau chấn động não. Vài nét khác nhau giữa rối loạn tâm thần thực tổn và rối loạn tâm thần chức năng. Vài trường hợp lâm sàng 81
- 3.2. Các rối loạn tâm thần và hành vi do sử dụng các chất tác động tâm thần (nghiện ma túy): nghiện ma túy cổ điển; nghiện ma túy hiện đại; các biểu hiện lâm sàng chung và chủ yếu do sử dụng các chất tác động tâm thần; một số chất tác động tâm thần và đặc điểm lâm sàng (các chất họ thuốc phiện opioid; các chất kích thích, các chất gây hưng phấn và các chất cường thần. Thuốc ngủ và các chất giảm hoạt hệ thần kinh trung ương; rượu; các chất gây ảo giác; các dẫn chất của cần sa; Phencyclidine; các dung môi hữu cơ; các nhân tố nguy cơ của lệ thuộc thuốc; để phòng lệ thuộc các chất tác động tâm thần; điều trị 88

- 3.3. Bệnh tâm thần phân liệt ở trẻ em và thanh thiếu niên: đại cương; các biểu hiện lâm sàng chủ yếu (triệu chứng dương tính và âm tính); các thể bệnh; tiến triển; bệnh căn; điều trị; các yếu tố tiên lượng 108
- 3.4. Các rối loạn khí sắc ở trẻ em và thanh thiếu niên: đại cương; tình hình nghiên cứu trầm cảm ở trẻ em và thanh thiếu niên; các khái niệm trầm cảm theo tâm lý học phát triển (thuyết Melanie Klein, thuyết Margaret Malher, thuyết René Spitz và Bowlby, thuyết Donald W. Winnicott, thuyết Sandler và Joffe); lâm sàng các rối loạn khí sắc ở trẻ em và thanh thiếu niên; triệu chứng học (hội chứng trầm cảm chủ yếu, loạn khí sắc, rối loạn thích ứng với khí sắc trầm cảm, khí sắc chu kỳ); các triệu chứng trầm cảm qua ngôn ngữ và hành vi của trẻ em; các triệu chứng trầm cảm ở độ tuổi khác nhau; các rối loạn kết hợp; nguyên nhân; tiến triển và tiên lượng; chẩn đoán trầm cảm ở trẻ em và thanh thiếu niên; điều trị 116
- 3.5. Các rối loạn bệnh tâm căn ở trẻ em và thanh thiếu niên: đại cương (quan niệm hiện nay về bệnh tâm căn, vài nét lịch sử nghiên cứu). Các rối loạn lo âu chia ly của trẻ em và thanh thiếu niên: *Rối loạn lo âu chia ly* (nguyên nhân, đặc điểm lâm sàng, chẩn đoán, điều trị). Rối loạn né tránh của trẻ em và thanh thiếu niên (nguyên nhân, biểu hiện lâm sàng, chẩn đoán, điều trị). Rối loạn lo âu quá mức (nguyên nhân, biểu hiện lâm sàng, chẩn đoán, điều trị). Rối loạn ám ảnh sợ (đặc điểm lâm sàng, các ám ảnh sợ ở trẻ em, tiến triển, chẩn đoán, nguyên nhân, điều trị, một ca lâm sàng). Rối loạn ám ảnh cưỡng bức (đặc điểm lâm sàng, các biểu hiện ám ảnh ở tuổi trẻ em, chẩn đoán, nguyên nhân, điều trị). Rối loạn phân ly (đặc điểm lâm sàng, các rối loạn phân ly thường gặp ở trẻ em, chẩn đoán, nguyên nhân, điều trị, một ca lâm sàng) 131
- 3.6. Một số khái niệm về y học tâm thể; tiêu chuẩn đánh giá các nhân tố tâm lý gây ra bệnh thể chất. Vài nét chung về các rối loạn tâm thể ở trẻ em; phân loại. Chứng hen ở trẻ em: đặc điểm lâm sàng, bệnh căn bệnh sinh; điều trị; một ca lâm sàng. Chứng co thắt khốc nức: hai thể lâm sàng, điều trị. Các bệnh ngoài da (viêm da thần kinh, ngứa, mề đay...). Bệnh chàm sơ sinh. Chứng rụng tóc. Vài ca lâm sàng để minh họa 156
- 3.7. Chậm phát triển tâm thần: định nghĩa; danh pháp; phân loại các mức độ; bệnh căn; bệnh sinh; các thể chậm phát triển tâm thần theo nguyên nhân; chẩn đoán; điều trị; phòng bệnh 165

- 3.8. Rối loạn đặc hiệu về các kỹ năng học tập: đặc điểm chẩn đoán; nguyên nhân; rối loạn đặc hiệu về đọc (đặc điểm chẩn đoán, dịch tễ học, nguyên nhân, biểu hiện lâm sàng, tiến triển và tiên lượng, các công cụ thường dùng để chẩn đoán, điều trị). Rối loạn đặc hiệu về chính tả (định nghĩa, đặc điểm chẩn đoán, dịch tễ học, nguyên nhân, biểu hiện lâm sàng, các rối loạn kết hợp, tiến triển tiên lượng, chẩn đoán, điều trị). Rối loạn đặc hiệu về kỹ năng toán học (định nghĩa, đặc điểm chẩn đoán, dịch tễ học, nguyên nhân, biểu hiện lâm sàng, tiến triển, tiên lượng, điều trị) 81
- 3.9. Loạn thần trẻ em hay hội chứng Kanner: khái niệm về rối loạn lan toả của tuổi phát triển; phân loại. Rối loạn tự kỷ trẻ em Kanner (đại cương, dịch tễ học, đặc điểm lâm sàng và chẩn đoán, bệnh căn và bệnh sinh, tiến triển điều trị). Một bệnh án để minh họa 91
- 3.10. Rối loạn giảm chú ý - tăng động: đại cương; đặc điểm lâm sàng (rối loạn chú ý, rối loạn tăng động - xung động, các rối loạn kết hợp); chẩn đoán; bệnh căn; tiến triển và tiên lượng; điều trị; đánh giá kết quả điều trị 103
- 3.11. Rối loạn hành vi ở trẻ em và thanh thiếu niên: đại cương, biến đổi nhân cách; rối loạn hành vi; rối loạn nhân cách và hành vi của người lớn; đặc điểm lâm sàng và chẩn đoán; vài đặc điểm về rối loạn hành vi ở trẻ em và thanh thiếu niên (phân biệt bình thường và bất thường về mặt tâm bệnh học); tiến triển; nguyên nhân; người rối loạn hành vi và môi trường sống của họ; điều trị 110
- 3.12. Hành vi chống đối xã hội của trẻ em và thanh thiếu niên (hành vi phạm pháp thanh thiếu niên): đại cương; đặc điểm lâm sàng; bệnh căn; chẩn đoán; tiến triển; điều trị; đề phòng 122
- 3.13. Rối loạn hành vi xâm hại: tự sát ở trẻ em và thanh thiếu niên: định nghĩa; tình hình tự sát trên thế giới; tình hình tự sát ở Việt Nam (vài số liệu); đặc điểm tự sát ở thanh thiếu niên; nguyên nhân; ý nghĩa của hành vi tự sát; đề phòng; điều trị 128
- 3.14. Các rối loạn tic: định nghĩa; phân loại; dịch tễ học; chẩn đoán; các thể tiến triển; bệnh căn; ý nghĩa của tic; điều trị; tiên lượng 136
- 3.15. Các rối loạn ăn uống ở trẻ em và thanh thiếu niên. Ăn dờ (ăn bậy- đại cương, bệnh căn, đặc điểm chẩn đoán, các biến chứng, tiến triển, điều trị). Rối loạn nhai lại (đại cương, đặc điểm lâm sàng và chẩn đoán, bệnh căn, tiến triển, điều trị). Chán ăn tâm thần (đại cương, đặc điểm chẩn đoán, các biến đổi cơ thể, các thể chán ăn đặc biệt ở trẻ em, bệnh căn, tiến triển, điều trị) 141

- 3.16. Các rối loạn cơ thât: đại cương (sinh lý thần kinh cơ thât, môi cảnh văn hoá, quan hệ mẹ con). Đái dầm không thực tồn (đặc điểm lâm sàng, các thể, một số nghiên cứu trên trẻ em đái dầm, điều trị). ỉa dùn (định nghĩa, dịch tễ học, đặc điểm lâm sàng, các thể, nguyên nhân, chẩn đoán, tiên triển, điều trị) 252
- 3.17. Các rối loạn giấc ngủ của trẻ em và thanh thiếu niên: đại cương (định nghĩa, chức năng giấc ngủ, các giai đoạn của giấc ngủ, đặc điểm giấc ngủ của trẻ em, ý nghĩa giấc ngủ ở trẻ em). Bệnh lý giấc ngủ: rối loạn lúc vào giấc ngủ (rối loạn giấc ngủ ở trẻ em 1 tuổi, rối loạn lúc sắp ngủ ở trẻ em 2 - 6 tuổi). Rối loạn giấc ngủ ở thanh thiếu niên. Các cơn bất thường trong giấc ngủ (cơn sợ hãi ban đêm, ác mộng, cơn thức dậy lo âu, chứng miên hành, các cơn tự động vận động, chứng nói mè, chứng nghiến răng lúc ngủ). Các bệnh lý đặc biệt của giấc ngủ (cơn ngừng thở trong lúc ngủ, chứng ngủ nhiều, hội chứng Kleine - Levin) 262
- 3.18. Bệnh động kinh ở trẻ em: đại cương; phân loại; biểu hiện lâm sàng (các cơn co giật ở trẻ em 0- 3 tuổi, các cơn động kinh ở trẻ em 3 - 12 tuổi, động kinh ở trẻ lớn và thanh thiếu niên, các cơn động kinh toàn bộ hoá thứ phát, các rối loạn tâm thần trong động kinh); chẩn đoán; nguyên nhân; điều trị (nguyên tắc, các chế độ với người bệnh động kinh, đánh giá kết quả điều trị); các chỉ định và tác dụng phụ của các thuốc kháng động kinh 273

PHẦN 4.

TỔ CHỨC DỰ PHÒNG VÀ CHĂM SÓC ĐIỀU TRỊ

- 4.1. Tổ chức chăm sóc và dự phòng các rối loạn tâm bệnh ở trẻ em và thanh thiếu niên: chăm sóc sức khỏe tâm thần trẻ em và thanh thiếu niên ở các nước phát triển; vài suy nghĩ về công tác chăm sóc sức khỏe tâm thần của trẻ em và thanh thiếu niên nước ta hiện nay (hiện trạng, vài số liệu về tỷ lệ mắc bệnh, các cơ sở chăm sóc hiện nay, đào tạo, quan hệ quốc tế); vài suy nghĩ về giải pháp (trước mắt, lâu dài) 287
- 4.2. Các phương pháp điều trị trong tâm bệnh học trẻ em và thanh thiếu niên 295
- 4.2.1. Các liệu pháp tâm lý (các liệu pháp tâm lý cá nhân, các liệu pháp tâm lý tập thể). Liệu pháp hành vi (định nghĩa, mục đích, phân loại). Cơ sở khoa học của liệu pháp hành vi. Một số liệu pháp nhận thức - hành vi (liệu pháp giải mẫn cảm hệ thống, liệu pháp tràn ngập, liệu

<i>pháp gây ghét sợ, kỹ thuật tạo mẫu để bắt chước, liệu pháp dương tính). Liệu pháp thư giãn. Liệu pháp tâm lý tập thể, các liệu pháp tâm lý nhóm (phân tâm nhóm, tâm kịch, tâm kịch phân tâm). Các liệu pháp tâm lý gia đình</i>	295
4.2.2. Các liệu pháp tâm lý cá nhân liệu pháp hành vi	296
4.2.3. Liệu pháp giáo dục và dạy chỉnh (liệu pháp dạy học - chữa bệnh)	324
4.3. Liệu pháp hoá dược trong tâm bệnh học trẻ em và thanh thiếu niên	331
Tài liệu tham khảo	345

LỜI NÓI ĐẦU

Tập "Tâm bệnh học trẻ em và thanh thiếu niên" này được biên soạn từ các bài giảng cho các lớp tâm lý học lâm sàng Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn từ năm 2003 đến nay, cũng như các bài giảng cho các lớp tâm lý lâm sàng và các buổi sinh hoạt khoa học do Tổ chức nghiên cứu tâm lý trẻ em N-T tiến hành từ năm 1993 đến gần đây. Ngoài ra, theo đề nghị của Hội đồng khoa học Khoa Tâm lý học Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, tác giả đã một lần nữa chỉnh lý và bổ sung tập bài giảng (175 trang) và viết thêm một số lượng trang như vậy để hoàn chỉnh tương đối tập giáo trình này.

Môn Tâm bệnh học trẻ em và thanh thiếu niên phát triển ở nhiều nước đã 50 đến 60 năm nay, còn rất mới ở nước ta. Việc tổ chức giảng dạy môn học này có thể nói là lần đầu tiên tại Khoa Tâm lý học của Trường Đại học Quốc gia đánh dấu một bước phát triển quan trọng của bộ môn này ở nước ta.

Tôi dám nhận việc biên soạn tài liệu này với một hành trang khiêm tốn:

Kinh nghiệm hơn 30 năm làm việc với các đồng nghiệp trong nước nhất là tại Bệnh viện Tâm thần Trung ương về thực hành, giảng dạy và nghiên cứu tâm thần học người lớn chỉ là một trong những điều kiện cần thiết để bước vào tâm bệnh học trẻ em và thanh thiếu niên;

Được sự giúp đỡ hào hiệp của các đồng nghiệp Hà Lan, Pháp, Úc và Tổ chức Y tế Thế giới để có điều kiện du khảo hàng chục cơ sở giảng dạy nghiên cứu và thực hành tâm bệnh học trẻ em và thanh thiếu niên;

Tham dự Đại hội quốc tế về thần kinh và tâm thần học (Réunion, tháng 5/1998) và Đại hội quốc tế lần thứ 28 về tâm lý học (Bắc Kinh, tháng 8/2004), đó là cơ hội đặc biệt để làm quen với một số đồng nghiệp nước ngoài và xin sách vở tài liệu chuyên ngành;

Mười mấy năm làm việc với Tổ chức N-T là dịp rất bổ ích cho tôi được trau dồi thêm về tâm lý học hiện đại, vừa là dịp để nghiên cứu giảng dạy và thực hành nhiều hơn về tâm bệnh học trẻ em và thanh thiếu niên.